

TARİHSEL PERSPEKTİF İÇİNDE TÜRKİYE’NİN NATO’YA GİRİŞİ VE MECLİSTEKİ YANKILARI

*Yrd. Doç. Dr. Saime YÜCEER**

Giriş

1930’lardan itibaren Avrupa’da bloklaşma hareketleri hızlandı. Birinci Dünya Savaşı sonrası düzenini korumak isteyen Anti Revizyonist ve statükoyu değiştirmek isteyen Revizyonist ülkeler iki karşıt blok oluşturdu. Türkiye, büyük uğraşlarla gerçekleştirdiği Lozan dengesinin devamından yanaydı ve Anti Revizyonist tarafta yerini aldı. 19 Ekim 1939 tarihli Türk-İngiliz-Fransız İttifakıyla bu eğilimi hukuki bir boyut kazandı. Yine de savaş içinde bütün devletlere eşit mesafede kalarak savaş dışı kalmayı başarabildi. Ancak bu tutumu kısa süreli de olsa kendisini endişeli bir yalnızlığa itecekti.

Bu endişe, Sovyet Rusya’nın Türkiye’ye yönelik isteklerinden kaynaklanmaktaydı. Türkiye savaşın başladığı günlerde Eylül 1939’da Sovyet Rusya ile anlaşmak için girişimlerde bulunmuştu¹. Ancak bu yoldaki görüşmeler, Sovyetler Birliği’nin Türk Boğazlarının ortak savunulması gibi aşırı istekleri nedeniyle sonuç vermedi. Rusların söz konusu tutumu Türkiye’yi Sovyet Rusya’dan uzaklaştıran sürecin de başlamasına neden oldu.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında iki süper güç olarak ortaya çıkan Amerika ve Rusya dünya politikasını kendi eksenleri etrafında yönlendirmeye başladılar ve iki kutuplu bir dünya oluştu. Bu süreçte Sovyet Rusya isteklerini daha ileriye götürdü ve 19 Mart 1945’te Türkiye’ye verdiği notada 7 Kasım 1945’te bitecek olan 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmasını yenilemek istemediğini bildirdi. Bundan sonra Türkiye Sovyetlerle uygun bir antlaşma zemini aramaya başladı. Bu çerçe-

* Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ Bu konuda Dış İşleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu basına verdiği demeçte: “Size Sovyet memleketinden iyi havadisler getireceğimi umuyorum” diyerek anlaşma konusunda ümitli olduğu izlenimini veriyordu. Ulus, 23 Eylül 1939; Başbakan Refik Saydam ise, Mecliste yaptığı konuşmada Türkiye’nin tarafsız politikasına sürdüreceğine değinerek, “ Komşumuz Sovyet İttihadı ile münasebatımız dostanedir ve dostane kalacaktır. (Bravo sesleri alkışlar)” diyordu. Ulus, 12 Eylül 1939; bu konuşma ile ilgili olarak bkz. F.R. Atay, “ Harp ve Türkiye” Ulus, 13 Eylül 1939, Atay, yazısında Başbakanın konuşmasını değerlendirip tasvip ediyor.

vede uzlaşma çabaları sürerken Rusya, 7 Haziran 1945'te Türkiye'nin aşağıdaki istekleri yerine getirmesi halinde antlaşmanın gerçekleşeceğini bildirdi. Bunlar:

- 1- Moskova Antlaşmasıyla tespit edilen Türk-Sovyet sınırında Rusya lehine değişiklikler yapılması,
- 2- Boğazların, Türkiye ile Sovyet Rusya tarafından ortak savunulması bunun için de Rusya'ya Boğazlarda deniz ve kara üsleri verilmesi,
- 3- Montreux Sözleşmesinde revizyona gidilmesi için Türkiye ile Sovyet Rusya'nın prensip antlaşmasına varması

Sovyet Rusya'nın 7 Ağustos 1946'da Türkiye'ye verdiği ikinci notasında öne çıkan hususlar ise, Boğazların Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerine özel durumlar dışında tamamen kapatılması ancak Karadeniz'e sahildar devletlerin savaş gemilerine tam geçiş serbestisinin tanınması oldu.

Türkiye bu tehditler karşısında güvenlik sorununu Batı güvenlik sistemi içinde yer alarak çözebileceği yolunda kendisine bir hedef belirledi. İşte NATO'ya girmesiyle sonuçlanacak olan çabalarını bu hedef doğrultusunda yoğunlaştıracaktı.

1. Truman Doktrini ve Marshall Planı

Sovyet Rusya'nın, savaş sonrasında hız kazanan emperyalist hareketlerine son vermemesi nedeniyle Amerika'nın tedirginliği artmaktaydı. Eğer buna dur denilmezse dünyanın büyük bir kısmında komünist idareler işbaşına gelebilirdi. Zaten Rusya'da, komünist rejim kurulduğundan itibaren "Dünya İhtilali" politikası çerçevesinde bu amaç için çalışılmaktaydı. Bu gün ise, Rusya dünyanın iki süper gücünden biriydi ve bu politikasını çok daha kuvvetli bir konumda sürdürebilirdi. Amerika bu endişe ve korkuyla 1947'den itibaren komünizme karşı savaş başlattı.

Ancak başlangıçta Türkiye'de şiddetli tepkilere yol açan Sovyetler Birliği'nin Türk topraklarına yönelik emperyalist politikaları ilk zamanlar dış dünyada aynı tepkiyle karşılanmadı. Zira büyük devletler özellikle de Amerika, savaş sonunda yeni dünya düzenini Sovyet Rusya ile birlikte kurabileceğine inanıyordu. Bunun mümkün olmayacağını anlaması ise Sovyet Rusya'nın, kurtarılan Avrupa devletleri özellikle de Polonya konusunda Yalta'da yayımlanan demece aykırı davranışlarda bulunmasından sonra gerçekleşti².

² *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*, (kollektif eser), 4. Baskı, A.Ü. Yayını, Ankara 1977, s. 200. Bundan sonra bu eser *OTDP* şeklinde kısaltılmış olarak gösterilecektir.)

Nitekim Sovyetler Birliği'nin, Postdam Konferansı sırasında Türk Sovyet sınırının kendi lehlerine değiştirilmesi isteğine karşı Amerika bunun Türklerin ve Rusların sorunu olduğunu söyleyerek bu olay karşısında kayıtsızlığını ortaya koyuyordu. Ancak Amerika 1946'dan itibaren Türkiye'nin toprak bütünlüğüyle yakından ilgilenmeye başladı. Sovyetlerin Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'de nüfuz edinme çabaları karşısında savaş sonunda eski gücünü kaybeden İngiltere, etkin bir politika yürütemiyordu. Oysa Amerika buna karşı koyacak güçteydi³. Amerika'nın bir an önce müdahale etmesi gerekmektedir. Çünkü Yunanistan'daki iç savaşı komünistler kazanabilir ve iktidara gelebilirlerdi.

Başkan Truman'a göre Sovyetler Birliği Yunanistan'dan sonra Türkiye'yi de denetimi altına alacak olursa o zaman durum daha da tehlikeli bir boyut kazanırdı ve Batı Avrupa ile Amerika için yaşamsal önemi olan Orta Doğu Sovyet etki alanı içine girebilirdi. Bu durumun önlenmesi bağlamında yeni tedbirler alınması gerekiyordu. İlk iş olarak Mart 1947'de Başkanın kendi ismiyle anılan "Truman Doktrini" ilan edildi. Türkiye ve Yunanistan'a yardımı öngören bu doktrin, Amerika'nın komünizme karşı açtığı savaşın ilk çıkış noktasını oluşturdu ve aynı zamanda Amerikan dış politikasının yeni stratejisinin başlangıç noktası oldu. Sovyet askeri tehdidi altında olan ya da bir komünist devlet tarafından desteklenen iç savaşın hüküm sürdüğü bütün devletlere yardım yapmayı öngören bu strateji, "Containment Policy" yani "Sovyetler Birliği'ni Çevreleme Politikası" olarak isimlendirildi⁴. Böylece "Soğuk Savaş Dönemi" de başlamış oluyordu.

Kongrede kabul edilen 400 milyon dolarlık askeri yardımın 100 milyonu Türkiye'ye 300 milyonu Yunanistan'a 22 Mayıs 1947'den itibaren yapılmaya başlandı⁵. Bu yardım Sovyet tehdidi karşısında olan ve sürekli Amerika'nın yardımını arayan Türkiye için maddi olmaktan çok manevi bir değer taşıyordu. Kuzeyden gelen büyük tehdit ve tehlike karşısında artık yalnız değildi. Bu Türk yöneticilerini bir ölçüde de olsa rahatlatı. Ama aynı zamanda Türkiye'nin Amerika'nın paraleline girme sürecinin de başlangıcı oldu⁶. Avrupa ve Asya'nın jeopolitik merkezi durumunda olan Türkiye, Ata-

³ F. Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980*, 2. Baskı, Tisa Matbaası, Ankara 1984, s. 441-442.

⁴ O. Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, Sevinç Matbaası, Ankara 1979, s. 11.

⁵ *Age*, s. 207.

⁶ Bu konuda, Erol Mütercimler şu saptamayı yapmaktadır: "...Aslında 1938'den sonra başlayan 'ulusalcılıktan' sapış, DP dönemi dış politika uygulamasıyla tamamen dışarıda bir 'merkez' seçişe yönelmiştir...Truman Doktrini uyarınca bağtlanan 12 Temmuz 1947 tarihli anlaşma, Türkiye'ye 'Komünizm sızması' olursa kullanılacak, ama, başka (ABD'nin onaylayacağı Türkiye düşmanı) bir saldırı olursa, yardım kapsamındaki malzemeler kullanılmayacaktı. Bu anlaşmanın belirttiği ve Türkiye'nin kabul ettiği 'ambar-go', cumhuriyetin kuruluşunda Kemalizm'in öz çıkış konsepti olan 'Müdafaa-i Hukuk'tan

türk döneminde bölgede egemen ülke konumunda iken⁷, sonraki dönemlerde bu gücünü yitirecektir.

Türkiye ve Amerika arasında 12 Temmuz 1947’de söz konusu yardımla ilgili bir antlaşma imzalandı. Antlaşmanın en can alıcı noktası dördüncü maddesiydi. Bunda: “Türk Hükûmeti, alınan yardımı Amerika’nın izni olmadan başka amaçlarla kullanamaz” deniliyordu. Söz konusu yardımla birlikte Kıbrıs sorununda bütün ağırlığıyla hissedilecek olan dışa bağımlılık da başlamış oluyordu. Nitekim Amerika çok da uzun olmayan bir süre sonra 1964 Haziranında, 1947 Antlaşmasındaki söz konusu maddeyi kullanarak Türkiye’nin, -Rumların Türklere uyguladığı katliama son vermeyi hedefleyen- Kıbrıs’a müdahalesini önleyecekti⁸.

İşte Türkiye 1945-1946 yıllarında Sovyet tehdidiyle karşılaştıktan ve “Truman Doktrini”nin ilanından itibaren bütün dış politika felsefesini, Batıya sıkı bağlarla bağlanmak ilkesi üzerine dayandırdı. Bu durum Atatürk zamanında çok başarılı bir şekilde yürütülen “çok yönlü dış politika”dan ayrılmayı da beraberinde getirdi. Türkiye’yi, Batıdan başka alternatifi olmayan bir ülke konumuna indirgedi.

Avrupa’nın ekonomik kalkınması ile ilgili olan “Marshall Planı” ise, “Truman Doktrini”nden farklı bir anlam taşımaktaydı. Savaştan bitkin çıkan Avrupa ülkeleri ciddi bir ekonomik çöküntü içindeydi. Diğer yanda Rusya, Doğu Avrupa’yı büyük ölçüde kontrolü altına almıştı ve Batı Avrupa’da özellikle de Fransa ve İtalya’da yoğun bir komünist propagandaya girişmiş-

(Kuva-yı Milliye ruhunun somutlaştırılması) tam bir sapış olan bu ikili antlaşma ve sonrası gelişen olaylar (Kore’ye asker gönderiliş, NATO’ya giriliş), hem ‘tehdit unsurlarının’ hem de ‘ulusal savunma stratejisinin’ tanım ve belirlenişinde Ankara merkezli değil, Bükreş ve Washington merkezli harekete tam bağımlılık getirmiştir. Bunun doğal sonucu olarak da ‘harekat alanları’ Türkiye’nin belirleyeceği ‘çevrede’ değil, NATO’nun saptadığı genel savunma doktrini... çerçevesinde belirlenen ve belirlenecek olan çevresel/dış tehdit unsurlarına göre saptanmıştır.” E. Mütercimler, “1923’ten 1998’e Tehdit Unsurları ve Savunma Stratejileri” *Cumhuriyet 1923-1998 II, Siyasal Değerlendirme*, Yeni Türkiye Yayını, 1998 Ankara, s. 1538.

⁷ Atatürk dönemi Türkiye Batıda da hayranlık uyandırmaktaydı. Ünlü İngiliz Edebiyatçısı G. Bernard Shaw: “Tehlikeyi görünce Çörçil’in eteklerine yapıştık. Başka memleketler Atatürk’ün, Hitlerin, Lenin’in idaresinde inkılaplar yaparken biz uyuduk.” diyordu. *Vatan*, 14 Haziran 1941.

⁸ *OTDP*, s. 226-227; Amerika’nın bu tutumu karşısında Türkiye, yatıştırıcı bir politika izledi. İnönü: “...biz Türklere, ülkeler arasındaki dostluğun geçici menfaatler üzerine değil, fakat ortak ve sarsılmaz prensipler üzerinde istinat ettiğine inanıyoruz” diyordu. *Cumhuriyet*, 23 Haziran 1964; Türkiye’nin Amerika’ya bağımlılık politikasına eleştirel bir yaklaşım için bkz. Çetin Altan, “Kabahat Amerika’da Değil Bizdedir”, *Milliyet* 29 Ağustos 1964; Abdi İpekçi, “Görüntüyü Azaltmak”, *Milliyet* 19 Mayıs 1970; A. Şükrü Esmer, “Uyduluk Siyasetine Son”, *Milliyet* 24 Aralık 1965.

ti⁹. Batı Avrupa’da da Komünist partilerin iktidara gelmesi Amerika’nın güvenliğine ve dünya üzerindeki konumuna en büyük tehdidi oluşturacaktı. Böyle bir şeye izin verilmemeliydi.

Bu görüşten hareketle Amerika Dış İşleri Bakanı George Marshall 5 Haziran 1947’de Batı Avrupa’nın ekonomik kalkınmasına yönelik olan “Marshall Planı”nı ilan etti. Türkiye’nin de içinde bulunduğu 16 Avrupa ülkesi bir Avrupa ekonomik kalkınma programı hazırladı. Sonuçta Amerika Avrupa devletlerinin ekonomik kalkınmasını sağlamak için 1948’de dört yıl süreli “İktisadi İşbirliği Kanunu”nu kabul etti.

Marshall Planı çerçevesinde Türkiye de ekonomik sıkıntılarını anlatarak 615 milyon dolarlık bir dış yardım talebinde bulundu. Ancak Türkiye’nin ekonomik yardıma ihtiyacı olmadığını ileri süren Amerikalı uzmanlar bu devlete yardım yapılmasına taraftar olmadılar.

Bu olay Türkiye’de şimdi ekonomik yönde kendini yalnız bırakan Amerika’nın ileride politik yönde de yalnız bırakabileceği endişesini doğurdu ve kamu oyunda tepkilere yol açtı. Konu Türk Hükûmetinin isteği üzerine Amerika Hükûmeti tarafından tekrar gözden geçirildi. Sonuç Türkiye’nin “Marshall Planı”na dahil edilmesi doğrultusunda oldu. Böylece 4 Temmuz 1948’de yapılan anlaşma ile Amerika, Türkiye’ye ekonomik yardıma başladı¹⁰.

Ancak ne Truman Doktrini ne de Marshall Planı Türkiye’nin güvenliğini sağlamak için yeterli değildi. Bu nedenle Türkiye’nin bundan sonraki çabası, Amerika ile ittifak yapmak yolunda çalışmalarını yoğunlaştırmak olacaktır.

2. Türkiye’nin NATO’ya Girişi ve Meclisteki Yankıları

Başta İsmet Paşa olmak üzere Türk dış politikasını yönetenler savaşın ortasından itibaren, Mihver Devletlerinin savaşı kaybedeceğini ve özellikle Almanya’nın yenilgisinin, Avrupa dengesinde büyük boşluk doğuracağını hesap ettiler. Bu boşluktan da 1939’dan itibaren Türkiye üzerindeki emperyalist emellerini açığa vuran Sovyetler Birliği faydalanacaktı. Yenil-

⁹ Rusya’nın siyasi manevraları Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Doğu Almanya, Polonya, Macaristan ve Çekoslovakya’yı Rus hakimiyetine soktu. 1.400.000 kilometre kare ve yaklaşık 87 milyon nüfus ve Rusya’nın milli gelirinin yarısına eşit geliri olan ülkeler savaştan sonra Rusya’ya dahil edilmişti. Sonra askeri iktisadi ve siyasi antlaşmalarla bu ülkeler birbirlerine ve Moskova’ya sıkı sıkıya bağlandılar. 1943 ile 1949 yılları arasında bu tür 23 antlaşma yapıldı. E. Z. Apaydın, *NATO’nun Tarihçesi*, s. 5.

¹⁰ *OTDP*, s. 229-230. Ayrıca bkz. G. S. Harris, *Troubled Alliance, Turkish-American Problems in Historical Perspective, 1945-1971*, Washington, D. C. 1972.

miş olan Fransa ile savaştan bitkin bir halde çıkan İngiltere bu dengeyi kuramazlardı. Bu durum karşısında Türkiye, kendisine yönelen Sovyet tehdit ve tehlikesine karşı bu ülkeden daha güçlü olarak algıladığı Amerika'ya dayanma yoluna gitti.

“Truman Doktrini” ve “Marshall Planı” Türkiye'nin Sovyetler Birliği karşısındaki endişelerini hafifletmesine rağmen tümüyle ortadan kaldırmadı. Bu nedenledir ki, Türkiye için esas olan Amerika ile bir ittifak yapmaktı. Türkiye'nin ittifak isteği 4 Nisan 1949'da NATO'nun kuruluşuyla yeni bir boyut kazandı¹¹. Bu olay Türk Basımında da ilgiyle karşılandı. Cumhuriyet, haberi “Atlantik Paketi Bugün Vaşington'da İmzalanıyor” başlığıyla veriyordu ve “Truman bir nutuk söyleyecek. Genel kanı bu tarihi vesikanın genel bir harbe engel olacağı merkezindedir.” şeklinde devam ediyordu¹².

Türk ordusu İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren seferber halde tutulmaktaydı. Bu durum da devlete ciddi bir mali yük getirmekteydi. Atlântik Paketine katılarak bu yükün hafifleyeceği düşünülmekteydi. Böylece bir saldırı karşısında yalnız kalınmayacak NATO üyesi ülkelerin de yardımı sağlanabilecekti. Üstelik özgür dünyanın bir mensubu olarak demokratik değerlerin de korunmasında onurlu bir görev üstlenilecekti¹³. Özellikle Demokrat Parti bütün varlığıyla bu hedefe yönelecek ve bunu bir prestij sorunu haline getirecekti.

¹¹ Bu konuda bkz., *NATO İle İlgili Kanun ve Antlaşmalarımız*, Yıldız Matbaacılık Ankara 1957; Paktın orijinal ismi: North Atlantik Treaty Organisation (NATO)'dır.

¹² Cumhuriyet, 4 Nisan 1949; Cumhuriyet Gazetesinde “Paktı imzalayan devletlerin nüfusu 332.439.000 iken Rusya ve peyklere ise, 274. 739.000 nüfusa sahiptir.” denilerek NATO devletlerinin nüfus üstünlüğüne dikkati çeken bir vurgu yapılmıyordu. Cumhuriyet, 5 Nisan 1949; 2002 yılı itibarıyla NATO'ya üye ülkeler şunlardır: Amerika, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, İzlanda, Belçika, Kanada, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Danimarka, Türkiye, İspanya, Portekiz, Yunanistan 1999'da üye olan ülkeler ise, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya'dır. Ayrıca içinde Rusya'nın ve Türk Cumhuriyetlerinin de bulunduğu 27 ülke de Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyine üyedir. *NATO Dergisi*, Editör: Christopher Bennett, Mas Matbaacılık Sonbahar 2001, s. 34. (*NATO Dergisi*, İngilizce dışında düzenli olarak Fransa, Almanya, İtalya ve Hollanda, Çek, Danimarka, Norveç, Türkiye, Yunanistan, Macaristan, Polonya'da kendi dillerinde yayımlanır.); 19 NATO ülkesiyle Rusya arasında Rusya ve NATO'yu ilgilendiren güvenlik konularında iki tarafın işbirliği için hukuksal ve siyasi zemini oluşturan “NATO-Rusya Ortaklık Konseyi”nin kurulmasını öngören “Roma Bildirgesi” 28 Mayıs 2002'de imzalandı. Milliyet, 29 Mayıs 2002.

¹³ Türkiye'nin stratejik durumu nedeniyle bugün de durum değişmiş değildir. Türkiye 1999'da Gayri Safi Milli Hasılasından savunmasına % 5.5'lik bir oran ayırarak NATO ülkeleri arasında ilk sırada yer almakta. Bu oran 1994'te %3.2 idi. Yunanistan ise 1994'te % 5.7 ile ilk sırada 1999'da ise % 5.0' la Türkiye'nin hemen arkasında yer almakta. *NATO Dergisi*, Sonbahar 2001, s. 34. Daha geniş bilgi için bkz. *The Military Balance 1995-1996*, International Institute Strategic Studies, London; *The Military Balance 2000-2001*, International Institute Strategic Studies, London.

Bu konuyu Demokrat Parti Milletvekili Rıfki Salim Burçak: "... bütün dünya milletleri arasında toplu emniyet sistemine en fazla ihtiyacı olan devlet Türkiye'dir. Türkiye yıllarca türlü baskı ve tehditler altında bulundurulmuş sınırların çeşitli şekilleri yurdumuz üzerinde devamlı bir surette tecrübe edilmiştir... Türkiye'nin silah kadar, belki de silahtan daha fazla toplu emniyet sistemine ihtiyacı vardı. Türkiye kendisinin de Batı aleminin ihmal edilemeyen bir uzvu olarak görülmesini medeniyet dünyasından haklı olarak istiyor ve bekliyordu."¹⁴ şeklinde vurguluyacaktı.

Demokrat Parti tarafından bu pakt, Amerika'nın demokratik ülkelerin askerî ve ekonomik kalkınmasını gerçekleştirmeye yönelik olarak üstlendiği ulvi bir hizmet olarak algılanmaktaydı. Türkiye Atlantik Paktına davet edildiğinde Dış İşleri Komisyonu Başkanı Firuz Kesim "Birleşik Amerika'nın askeri ve iktisadi kalkınmaya müteveccih bu geniş ve alicenap yardımını ideale bağlı necip bir milletin dünya hürriyeti uğrunda fedakarlığı nerele kadar götürebileceğinin bâriz bir misali olarak tarihte şükranla yad edilecektir."¹⁵ diyecekti. Oysa bu durum Amerika'nın güvenlik ve dünya hakimiyetini Rusya'ya kaptırmama politikalarıyla ilgiliydi.

Kuzey Atlantik Antlaşması'nın birinci derecedeki hedeflerinin başında Amerika'nın güvenliğini sağlamak geliyordu. Temsilciler Meclisine 1949 yılı savunma bütçesini sunarken Genelkurmay Başkanı Bradley yaptığı konuşmada: "Denizaşırı ülkelerde üsler kurmak zorundayız. Düşmanı kendi özgüvenlik sınırlarımızın ötesinde karşılamak ve ilk darbeyi elde edilecek üsler yardımıyla vurmak zorunluluğunu bütün Amerikan yurttaşlarının anlamaları gerekir. Silahlı kuvvetlerimizin ve Amerikan topraklarının yeni bir savaştan en az kayıpla çıkması başka türlü olamaz. Düşmanı can evinden vuracak bu üsler, düşman topraklarına en yakın bölgelerde kurulmalıdır."¹⁶ diyordu.

Türkiye NATO'nun kuruluşuyla birlikte çabalarını yoğunlaştırdı. Kuzey komşusundan gelecek olası saldırılara karşı daha kuvvetli bir şekilde

¹⁴ *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 13, Dönem: IX, TBMM Basımevi, Ankara 1952, s. 320-322.

¹⁵ *Age*, s. 316.

¹⁶ Ali Halil, *Atatürkçü Dış Politika ve NATO ve Türkiye*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1968, s. 114. ABD 1951 ve 1952 yılı bütçelerinin % 58'ini askeri masraflara ayıracaktı. L. İsmay, *NATO İlk Beş Sene 1949-1954*, Çev. Suat Bilge, TTK Yayını, Ankara 1956, s. 40; Bu konuda bir yazar: "Sovyetlerin 200 tümenine karşılık NATO üyeleri verdikleri kontenjanlarla, bütün yüksek kademe yöneticileri ABD'li olan NATO kanalıyla ulusal geleneklerinin ötesinde bir askeri bütünleşmeye mahkum kılınmışlardır. ABD Sovyetler Birliğinin 1949'da ilk atom bombalarını patlatmalarının yarattığı olağanüstü koşullardan yararlanarak, bu ülkeler içinde geniş bir kara, deniz ve hava üsleri şebekesini yaymak fırsatını da bulmuştur. Üsler, 1960'larda balistik füzelerin çok geliştiği ana kadar ABD'yi Sovyet Rusya ile karşı karşıya kalmaktan kurtarmış ve savaşın cehennemine ilk elde üs sağlanan toprakları atmıştır." demektedir. Ali Halil, *age*, s. 113.

mukavemet edebilmek, güvenlik politikasını güçlendirmek ve -dışa vurulmayan bir istem olan- daha fazla ekonomik yardım alabilmek amacıyla, bu kuruluşa girmek istiyordu.

Şubat 1949'da Türkiye Dış İşleri Bakanı Necmettin Sadak, Londra'da Türkiye'nin oluşturulacak pakta alınması yolunda İngiltere Dış İşleri Bakanı Bevin'le o zaman için herhangi bir sonuç vermeyen bir ön görüşme yaptı. Yine Türk Dış İşleri Bakanı, Kuzey Atlantik Paktının imzasından yaklaşık on gün sonra, Washington'a gitti. Burada yaptığı basın toplantısında Türkiye'nin Atlantik Paktına dayanan bir müdaafa sistemine dahil olmak istediğini açıkladı¹⁷.

Ama Sayın Sadak, -Amerika'dan dönüşünde- 11 Mayıs 1949'da Büyük Millet Meclisinde yaptığı konuşmada, Atlantik Paktı konusunda fikir teatisinde bulunduğunu dile getirmekle beraber iç politika kaygılarıyla: "Ben Vaşington'a, ne Atlantik Paktına girmek, ne bu hususta bir teklif ve talepte bulunmak ve ne de bir pakt imzalamak için gitmedim... Atlantik Paktına dair Hükûmetimizin görüşü ise yüksek malumlarıdır. Bu görüşü Büyük Millet Meclisinde, 16 Mart 1949 tarihindeki beyanatımda şöyle izah etmişim: Şimali Atlantik Paktı adı verilen ve mahdut bir coğrafya bölgesine inhisar edeceği, kurucuları tarafından bize sarîh surette ifade edilmiş olan bu karşılıklı Askerî Yardım Antlaşmasına, Atlantik kıyılarında bulunmayan Türkiye'nin girmesi bahis mevzu değildir."¹⁸ dedi.

Başbakan Şemsettin Günaltay ise, 30 Nisan 1949'da Tan Gazetesi başyazarı Ali Naci Karacan ile yaptığı söyleşide: Karacan'ın, "Atlantik Paktına girilmedi. Bir Akdeniz Paktının da şimdilik mevzubahis olmadığı anlaşıldı... Amerika ile bağlılığımızın şifahi dostluk sözleri ve yardım malzemesi haricinde herhangi bir maddî teminatı var mıdır? şeklinde yönelttiği soruyu Başbakan: "Atlantik Paktına girme mevzuunda biz bidayetden beri pek hevesli davranmadık. Mutlaka Atlantik Paktına girelim diye bir teşebbüste bulunmadık..."¹⁹ şeklinde yanıtladı.

Bu beyanlar, Türkiye'nin NATO'ya kabul edildiği zaman İktidar Partisi tarafından kullanılacak, Demokrat Parti adına konuşan Rıfki Salim Burçak, Halk Partisinin böyle bir ittifaka Türkiye'nin alınmasının mümkün olmadığını düşündüğünü ileri sürecek, bu konuda Demokrat Partiye hiçbir miras bırakmadığını iddia ederek, "Yine tekrar ediyorum ki, Dış İşleri Bakanınız ne bir teklifte bulunmaya, ne de bir pakt müzakeresine gitmiştir. Hatta muhtemel bütün tefsirleri önlemek için, 'Amerika'yı ziyaretimin, At-

¹⁷ TBMM Tutanak Dergisi, C. 13, Dönem: IX, s. 331-335.

¹⁸ Age, s. 321-322.

¹⁹ Age, göst. yer.

lantik Paktının imzasından sonraya rastlaması hususunda tarafımızdan hassaten dikkat gösterilmiştir.’²⁰ dediğini vurgulayacaktı.

Oysa Halk Partisi, Demokrat Parti gibi prestij sorunu yapmasa da partinin o güne kadar uyguladığı prensipler çerçevesinde Batı ittifakı içinde yer almayı istemekteydi. Türkiye’nin Pakt dışında bırakılması da bu çevrelerde ve kamuoyunda sıkıntı yaratmaktaydı. Gerçi 5 Mayıs 1949’da kurulan Avrupa Konseyine 8 Ağustos 1949’da Yunanistan ve İzlanda’nın yanında Türkiye’nin de davet edilmesi, NATO dışında kalmasının sıkıntısını biraz hafifletti ama ortadan kaldırmadı²¹.

Nitekim Türkiye’nin NATO’ya davet edildiği zaman CHP Meclis Grubu adına konuşan Faik Ahmet Barutçu, “... İdealimize uygun olan bu neticeyi Cumhuriyet Halk Partisi memleketin siyasi emniyetini müşterek ahde bağlayan bir vesika olarak kıymetli saymaktadır...”²² diyecekti.

NATO’ya girme çabalarının olumlu sonuç vermesi, Türkiye bakımından sıkıntılı geçen birkaç yılı aldı. Türkiye bu ittifaka katılmak için ilk müracaatını Halk Parti iktidarı döneminde Mayıs 1950’de yaptı²³. Bu müracaatı tek destekleyen devlet İtalya oldu. Türkiye’nin NATO’ya katılmasına, İngiltere ve Norveç, Danimarka, Hollanda ve Belçika gibi küçük devletler karşı çıkmaktaydı. İkinci grubun itirazı Türkiye’nin NATO’ya katılımının bir Sovyetler Birliği saldırısına neden olabileceği savına dayanmaktaydı. Ayrıca NATO’dan aldıkları askeri yardımın azalacağı endişesini de taşıyorlardı. Bunlarla beraber söz konusu ülkelerin bu tutumunda İngiltere’nin de etkin olduğu bilinmekteydi.

İngiltere, 1947’de Doğu Akdeniz’in güvenliğini Amerika’ya devrettikten sonra Ortadoğu’da sömürgecilik faaliyetine yeniden hız vermişti. Bu bölgede Süveyş’teki menfaatlerini koruyacak bir savunma sistemi kurma peşindeydi. Türkiye’yi de NATO’da değil de bu savunma sistemi içinde görmek istiyordu. Oysa Türkiye için esas olan Amerika’nın ittifakıydı. Bunda da ısrarlıydı. Ancak bunu gerçekleştirmek için İngiltere’nin karşıt tutumunun ortadan kalkması gerekmektedir.

Özellikle 1950’de iktidara gelen Demokrat Partinin Türkiye’nin NATO’ya girişini bir prestij sorunu yaptığına değinilmişti. Aynı yıl Demokratların bu politikalarını gerçekleştirme yoluna girmesini sağlayacak gelişmeler oldu.

²⁰ Age, göst. yer.; Konuşmasına. “... Hakikat şudur ki, Halk Partisi iktidarı, Atlantik Paktı mevzuunda Demokrat Partiye her hangi bir hazırlık bırakmış olmayıp bu, tamamen yeni iktidar tarafından ele alınmış, azimle ve maharetle işlenmiş ve mesut bir neticeye ulaştırılmış bir eserden ibarettir...” şeklinde devam edecektir. Age, göst. yer.

²¹ OTDP, s. 234-235.

²² TBMM Tutanak Dergisi, C. 13, Dönem: IX, s. 318-319.

²³ OTDP, s. 236.

25 Haziran 1950'de Kuzey Kore kuvvetlerinin, 38 nci paraleli aşarak Güney Kore'nin silahları noksan birliklerine karşı ani olarak hücumla geçmeleriyle Kore Savaşı başladı. Komünist kuvvetler Seul'a doğru süratle ilerlemekteydi. 26 Haziranda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Amerika'nın isteği üzerine toplandı ve ateşkes emri verdi. Sekizinci Amerikan filosu Formaza'yı korumakla görevlendirildi. Aynı zamanda ABD Başkanı Truman Çin'ine ve Filipinlere yapılan Amerikan yardımının artacağını açıkladı²⁴.

Diğer yandan Türkiye, Kore Savaşı için Birleşmiş Milletlerin üyelerine yaptığı asker gönderme çağrısına Amerika'dan sonra ilk cevap veren devlet oldu ve Kore'de savaşmak üzere Birleşmiş Milletler emrine bir tugayını gönderdi²⁵. Bu konuda Amerikan Büyük elçisi McGhee, "... O sıralarda Türkiye henüz batılı güçlerden kendi savunmasıyla ilgili herhangi bir taahhüt alabilmiş değildi... ama kendisi Batıya adanmışlığını kesin biçimde gösterdi. Menderes hükûmeti, muhalefet partisine hiç danışmadan, Yalova'da yapılan bir kabine toplantısında Kore'ye, ABD kuvvetleriyle birlikte savaşmak üzere 4500 kişi göndermeyi kararlaştırdı."²⁶ demektedir. Muhalefet partileri Kore'ye asker gönderilmesini, Türkiye'nin buna mecbur olmadığını ileri sürerek istemiyorlardı. Bu durum, iktidar partisi tarafından tenkit edilmekteydi²⁷.

Diğer taraftan bu savaşta Türk askerinin gösterdiği üstün başarı, Türkiye'nin NATO'ya katılımının yük değil kazanç olacağı ortaya koydu. Bu konuda İngiliz General Robertson, "... Kore'den tanıdığım subaylardan bir çok mektuplar aldım. Hepsi samimi olarak Türk askerlerinden derin bir hayranlıkla bahsetmektedirler... Bir harp olursa Türkiye ve İngiltere'nin beraber olmaları ve ihtimale karşı hazırlıklı bulunmaları emniyet ve gurur verici bir keyfiyettir."²⁸ diyordu. Kore'de Türk askerinin gösterdiği üstün başarı, Batı kamuoyunda Türklere karşı bir sempati yarattı ve NATO'ya girişte etkin bir rol oynadı.

Kore Savaşı'nın diğer bir önemli sonucu da, Amerika'ya elindeki atom üstünlüğü yüzünden o zamana kadar çıkmayacağını düşündüğü bölgesel

²⁴ L. İsmay, *age*, s. 31. (Ruslar Konseyde yoktu.)

²⁵ Bkz. H. Bağcı, "Türkiye'nin NATO Üyeliğini Hızlandıran İki Önemli Faktör: Kore Savaşı ve ABD Büyükelçisi George McGhee", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, C.18, No: 1-2, 1991, s. 1-35.

²⁶ G. McGHEE, *ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu*, Çev. Belkıs Çorakçı, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1992, s. 142.

²⁷ *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 13, Dönem: IX, s. 327.

²⁸ M. Saray, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2000, s. 111.

savaşların çıkabileceğini göstermesi oldu²⁹. Sovyet Rusya Uzak Doğu'da bir savaş çıkarmaya cesaret ettiğine göre aynı şeyi Doğu Avrupa'da ve hatta Orta Doğu'da deneyebilirdi. Bütün bu olasılıklar Amerikan yönetiminin etkin çevrelerinde Türkiye'nin Batı savunması için önemini arttırdı³⁰.

Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne coğrafi yakınlığı önem kazanmıştı. Sovyet saldırısına karşı NATO'nun savunacağı hat, Sovyet Rusya ile ilk temas bölgesinden geçecek, saldırı burada durdurulmaya çalışılacaktı. Bu ise Türkiye'de sahip olunacak üslerle mümkün olabilirdi. Türkiye nezdinde bu yolda girişimde bulunuldu. Türk yöneticileri bu isteği tek bir şartla kabul edeceklerini açıkladılar. O da Türkiye'nin NATO'ya alınmasıydı. En etkin savunma Türk topraklarından yapılabilir yolundaki stratejik saptama Türkiye'nin NATO'ya alınmasında önemli rol oynayacaktı³¹.

Türkiye bu gelişmeler çerçevesinde Ağustos 1950 tarihinde ikinci müracaatını yaptı. Eylül 1950'de verilen cevap yine olumsuzdu³². Bu olumsuz yanıtta yine İngiltere'nin tutumu belirleyici oldu. Türk yöneticileri bu duruma tepkiliydi. Bu çerçevede Celal Bayar'ın İngiltere'ye yönelttiği "Bizi Avrupa medeniyetinden sanmıyor musunuz?"³³ sorusuna ancak bir yıl sonra yanıt gelecekti. 23 Şubat 1952'de Celal Bayar ile İngiltere Büyük Elçisi Noel Charles ve İngiltere'nin Orta Doğu Kuvvetleri Baş Komutanı General Sir Brian Robertson görüşmesinde yukarıdaki soruya verilen yanıtta: "... Türkiye'nin Avrupa medeniyetinin bir parçası olduğu belirtiliyor ve İngiltere'nin Türklerin Kuzey Atlantik Paktı'na alınmasına karşı olmadığı açıklanıyordu."³⁴

²⁹ O. Sander, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*, Sevinç Matbaası, Ankara 1969, s. 90; Ayrıca bkz. L. S. Kaplan, *NATO's Long Entanglement: NATO's First Fifty Years*, Praeger, 1999. On iki makaleden oluşan bu çalışma NATO'nun tarihçesi konusunda yapılmış en ciddi eserler arasında ilk sıralarda yer alır.

³⁰ Ö. Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Orta Doğusuna Karşı Politikası, 1945-1970*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara 1972, s. 42; Bu konuda NATO İkinci Komutanı Mareşal Montgomeri: "Kuzey Atlantik Paktı Avrupa'yı savunmak için kurulmuştu. Bu doğru... Türkiye'de buna girmek istiyordu. Bu da iyi... Bütün mesele, Avrupa'nın hudutlarında idi. Biz dedik ki, Avrupa'nın hududu, Türkiye'nin kuzey sınırı Kafkas dağlarına dayanır. Böyle olunca da güçlük ortadan kalktı" demektedir. M. Saray, *age*, s. 113.

³¹ O. Sander, *age*, s. 57-58.

³² *OTDP*, s. 237.

³³ 12 Şubat 1951 ABD Dış İşleri Bakanı Muavinlerinden Mr. McGhee, Celal Bayar görüşmesi. M. Saray, *age*, s. 99, 103.

³⁴ *Age*, s. 107, 112; Celal Bayar bu konuda: "İngiltere'nin bu cevabından sonra ABD'liler Dış İşleri Bakanlığımızdan sordular: 'Siz NATO'ya gireceksiniz. Peki Yunanlılar ne olacak?' 'Yunanlıların girmesi politikamızı kuvvetlendirir. Akdeniz'de emniyet ve asayişimizi daha güçlü yapar. Girmelerini temenni ederiz.'" şeklindeki olaya yer vermektedir. *Age*, göst. yer.

İngiltere'nin bu noktaya gelmesi Amerika'nın ağırlığını koymasıyla mümkün olmuştu. İngiltere Temmuz 1951'de Orta Doğu Savunma Sistemine katılması şartıyla Türkiye'nin NATO üyeliğini desteklemek zorunda kaldı. Kuzey Atlantik Konseyi, 15-20 Eylül 1951 Ottawa'da Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya katılmalarının Kuzey Atlantik Bölgesinin güvenliğini arttıracığı düşüncesiyle üye hükûmetlere -milli meclislerinin tasdik itirazı koşuluyla- söz konusu devletleri, anlaşmaya davet etmelerini tavsiye etmek hususunda mutabık kalındığını deklare etti. Yardımcılar Konseyi Türkiye ve Yunanistan'ı Kuzey Atlantik Antlaşmasına katılmaya davet eden bir protokolü 22 Ekim 1951'de Londra'da imzaladı³⁵.

Türkiye ile Yunanistan hakkında imzalanan Londra Protokolünün birinci maddesi gereğince protokolün yürürlüğe girmesiyle ABD Hükûmeti, bütün taraflar adına Yunan ve Türk hükûmetlerine, bu protokolün 2 maddesiyle tadil edilmiş şeklini alacak olan Kuzey Atlantik Antlaşması'na katılmaları için bir davetiye gönderecekti. Bunu takiben Yunanistan ve Türkiye, ayrı ayrı katılım belgelerini ABD Hükûmetine ulaştırmalarından itibaren, antlaşmanın 10 ncu maddesi³⁶ gereğince Kuzey Atlantik Antlaşmasına taraf olacaklardı³⁷.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuzey Atlantik Antlaşmasına taraf olması halinde anlaşmanın 6 ncı maddesi Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetinin katılım belgesini ABD Hükûmetine verdiği tarihten itibaren Londra Protokolünün 2 nci maddesi gereğince Türk topraklarına karşı yapılacak saldırı durumunda: "Taraflar içlerinden birine veya birkaçına karşı yapılacak silahlı bir tecavüzün tarafların hepsine karşı yapılmış bir tecavüz telakki edilmesinde mutabıkırlar. Böyle bir tecavüz vaki olduğu takdirde tarafların her biri, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği yeniden tesis ve temin için silahlı kuvvetlerin kullanılması dahil olmak üzere lüzumlu göreceği hareketlere hemen girişe-

³⁵ L. Ismay, *age*, s. 40, 187; 4 Mart 1952'de General Dwight D. Eisenhower, NATO Başkomutanı olarak Türkiye'ye resmi bir ziyaret yaptı. Eisenhower Türkiye'nin ekonomik durumuyla ilgili düzenli aralıklarla raporlar istediğini bu sayede Türkiye'nin askeri çabalarını sıkıştırmaktan kaçınabileceğini belirtti. Ziyaret kısa süreliydi, ama Bayar'la Eisenhower çok iyi ilişkiler içindeydiler. Bu ziyaret, Türkiye'nin NATO'yla ve ABD ile ilişkilerini daha da güçlendiren önemli etkiler sağladı. McGhee, s. 161-162; Geziyle ilgili fotoğraflar için bkz. Hayri Bars, *NATO Teşkilâtı ve İdare eden Büyük Kumandanların Memleketimizi Ziyareti*, 403 Sayılı Donanma Dergisinin Ekidir, İstanbul 1953.

³⁶ Madde 10'da: "Taraflar Anlaşma prensiplerinin gelişmesine ve Kuzey Atlantik bölgesinin güvenliğine yardım edebilecek durumdaki diğer her Avrupa devletini Anlaşmaya iltihaka, oy birliği ile davet edebilirler. Bu suretle davet olunan her devlet kendi iltihak vesikasını ABD Hükûmetine tevdi etmekle Anlaşmaya taraf olabilir. ABD Hükûmeti her iltihak vesikasının tevdiğinden taraflardan her birini haberdar eyleyecektir." L. Ismay, *age*, s. 19.

³⁷ *Age*, s. 20.

rek tecavüze mâruz kalmış taraf ve taraflara yardım edecektir.”³⁸ hükmünü taşıyan 5 nci madde yürürlüğe girecekti.

Türkiye'nin NATO'ya girişiyle ilgili kanun tasarısının tartışmaları sırasında bu konuda Dış İşleri Bakanı Fuat Köprülü: “... Eğer biz, Atlântik Antlaşmasına, bahsettiğim 6 ncı maddede sayılan yerlere topraklarımızın kâffesi ilâve edilmeden iltihaka davet olunsaydık, o zaman Türkiye bütün ülkesiyle Antlaşmaya girmiş olmayacaktı. İşte bundan dolayıdır ki, Antlaşmayı imzalayan devletlerin, dostumuz Yunanistan'la birlikte bizim Anlaşmaya girerken dâvet olunmamız hususunda Eylül 1951'de Ottawa'da toplanan Atlântik Konseyinde prensip kararı almaları üzerine, bahsettiğim eksikliğin tamamlanması için ayrıca bir belge düzenlenmesi gerekli görülmüştür... 6 ncı maddede, nerelere taarruz edilmesi halinde Antlaşma doğrultusunda müşterek harekete geçmeyi gerektireceği... Londra protokolünde ortaya konurken, sayılan ülkeler arasına Türkiye toprakları -kayıtsız ve şartsız olarak ilâve edilmiş bulunmaktadır.”³⁹ diyordu.

Ama muhalefetin bu konuda bazı endişeleri vardı. 1949 Atlantik Antlaşmasının, ABD Senatosunda tartışmaları yapılırken, iç isyanların dışardan gelen kışkırtma ve ufak ölçüde yardımlarla gerçekleşmiş ve devam etmiş olmasıyla; ilgilinin dahi bir savaş sebebi saymadığı ufak tefek saldırıların, antlaşmanın 5 nci maddesini yürürlüğe sokacak türden bir tecavüz sayılmayacağı yolunda tespitlerde bulunulmuştu.

Türkiye ve Yunanistan'ın Atlantik Antlaşmasına dahil edilmeleri konusu ABD Senatosunda görüşülürken birkaç senatör, yukarıdaki durumun bu ülkeler için de geçerli olacağını vurgulamıştı. İşte Amerika Senatosundaki bu tartışmalar muhalefetin endişelenmesine neden olmuştu. Millet Partisi adına konuşan Abdürrahman Boyacıgiller: “Sovyet Rusya bizzat değil de peykleri vasıtasıyla doğrudan doğruya veya çeteler şeklinde Türkiye'ye bir tecavüz yaptırırsa veya Allah göstermesin İran'ı nüfuzu altına alır da İran

³⁸ *Age*, s. 13; Antlaşmanın tam metni için bkz. *Age*, s. 17-19; söz konusu protokolde 2 nci Maddenin ilgili fıkraları şöyleydi: “Madde 2 (i): Taraflardan birinin Avrupa veya Kuzey Amerika'daki ülkelere yahut Fransa'nın Cezayir vilayetine, Türkiye ülkesine yahut Kuzey Atlantik bölgesinde Seretan medarının kuzeyinde olup taraflardan herhangi birinin hakkı kazasına tabi bulunan adalara , (ii)Taraflardan herhangi birinin işbu ülkelerde veya bu ülkeler üzerinde yahut Avrupa'nın, Antlaşma yürürlüğe girdiği tarihte, taraflardan herhangi birinin işgal kuvvetlerinin konaklamış olduğu diğer herhangi bir bölgesinde veya Akdeniz'de yahut Seretan medarının kuzeyinde kalan Kuzey Atlantik bölgesindeki kuvvetlerine, gemilerine veya uçaklarına yapılan bir silahlı tecavüz addedip 5 nci maddenin tatbikiğini icap ettirecektir.” *Age*, s. 21.

³⁹ *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 13, Dönem: IX, s. 314. (Metin sadeleştirilmiştir.) Köprülü konuşmasını “... maksadımızın tahakkukunda çok müessir ve değerli yardımlarda bulunmuş olan Birleşik Amerika ile, kıymetli müzaheretlerini gördüğümüz İngiltere ve Fransa'ya ve Atlantik Antlaşmasının içinde mukadderatımızı birleştireceğimiz diğer üyelere şükran hislerimizi ifade etmek isteriz.” diyerek tamamladı. *Age*, s. 315.

üzerinden Türkiye'ye saldırılarda bulundursa, yardım mekanizması otomatikman işleyecek ve Türkiye'ye yardım yapılacaktır?"⁴⁰

"Senatoda cereyan eden müzakere ve münakaşaların bizde bıraktığı intiba yardım edilmeyeceği şeklindedir... Zira Senatörlerin fikir ve mütalaa-larına göre, İran veya Sovyet peyki bir devletin bizzat veya çeteler vasıtasıyla Türkiye'ye tecavüzler yapılması takdirinde ve tecavüzün de tespiti halinde, Antlaşmanın 5 nci maddesi hükmü yürütülmeyecektir... ABD Hükûmeti de böyle düşünmekte ise bu taktirde Antlaşmaya biz eşit hak ve vecibelerle girmiyoruz intibama yol açılır ve bizi endişeye sevk eder..."⁴¹ dedi.

Ancak Dış İşleri Bakanı Fuat Köprülü bu endişelerin son derece yersiz olduğunu düşünmekteydi ve yukarıdaki soruya verdiği yanıtı: "... Müsadenizle deminki maruzatımda onlardan neden bahsetmediğimi açıklamayayım. Çünkü bütün bunlar ciddiyetle telakki edilmeyecek evham ve hayalattan ibarettir ve bir devlet adamı bununla meşgul olamaz arkadaşlar."⁴² şeklinde oldu.

Oysa Kuzey Atlântik Paktı içinde Türkiye'nin durumu stratejik bakımdan bir yalnızlık göstermekteydi. Türkiye Atlântik Paktının en uzak askeri kanadını oluşturuyordu. Bu kanat mümkün olduğu kadar kuvvetlendirilmeliydi. Bu sebeple askeri görüşmelere önem verilmesi gerekiyordu. NATO'ya Türkiye'nin katılımıyla teşkilatın askeri kudreti ve önemi artmaktaydı. Bu nedenle Kuzey Atlantik Paktına Türkiye'nin sağlayacağı askeri fayda kadar çıkar da elde edilmesi yolunda gerekli kararlılığın gösterilmesi gerekmektedir.

Sorun herhangi bir saldırı karşısında Türkiye'ye yardımın ne kadar zaman alacağıydı. Türkiye'nin meşru müdafaası ilk andan itibaren müttefiklerince hava savunmasıyla desteklenmeliydi. Ama asıl hedefin büyük ölçüde Türkiye'nin kendi savunmasını sağlayabilmesi olmalıydı.

Yukarıdaki tartışmalardan bir gün önce Amerika Büyük elçisi McGhee, 17 Şubat sabah saat on buçukta Dış İşleri Bakanını makamında ziyaret ederek Atlantik Paktı Antlaşmasına taraf olan devletler adına hükûmetinden aldığı talimata uygun olarak Türkiye'yi NATO'ya katılmaya resmen davet eden belgeyi Fuat Köprülü'ye takdim etmişti⁴³.

⁴⁰ *Age*, s. 324-326.

⁴¹ *Age*, göst. yer.; Türkiye'nin NATO'ya girişini Senatörlerden Albay Cain, Cari Mundt ve Hulbright desteklemiştir. *Age*, s. 328.

⁴² *Age*, s. 324-326.

⁴³ *Milliyet*, 18 Şubat 1952; Londra Protokolünün 3 ncü maddesi gereğince bu protokol, Kuzey Atlantik Antlaşmasına taraf olan devletlerin her biri onay belgelerini ABD Hükûmetine tebliğ etmesiyle yürürlüğe girecekti. ABD Hükûmeti ise, bu onay belgelerinden her birinin alındığı tarihi ve bu protokolün yürürlüğe girdiği tarihi Kuzey Atlantik Antlaşmasına taraf olan bilumum devletlere bildirecekti; L. Ismay, *age*, s. 20; Protokolün

Bu olay Türkiye’de büyük bir sevinçle karşılandı⁴⁴. Cumhuriyet “Lizbon Konferansına Resmen Çağırıldık” başlığıyla çıktı. “Pakta eşit haklarla iştirake davet edilmiş bulunuyoruz. Dış İşleri Komisyonu dün tasarımı ittifakla kabul etti”⁴⁵ şeklinde bilgi verildi. Bu sevincin nedeni sadece güvenlikle ilgili değildi aynı zamanda ekonomikti. Söz konusu durum basına da yansdı. Cumhuriyet Gazetesi’nde, “Türkiye’ye çok yardım yapılması ileri sürüldü. Bu olay milli zafer havası içinde kutlanıyor.”⁴⁶ denilmekteydi. Aynı zamanda gerek muhalefet gerekse iktidar tarafından NATO demokrasinin bir teminatı olarak da görülmekteydi⁴⁷.

Diğer yandan bazı politikacıların Kuzey Atlantik Paktına Türkiye’nin eşit koşullarla davet edilmeyeceği yolundaki muhalif tutumu basının eleştirisine neden oldu⁴⁸. Sadece muhalefet yapmak için muhalif davranmanın ülkenin çıkarına olan konularda ciddi sakıncalar doğuracağı vurgulandı⁴⁹.

Genel hava bu işten kazançlı olarak çıkan tarafın Türkiye olduğu yolundaydı. Aslında eğer elde edilmiş bir kazanç varsa tek yönlü değildi. İngiliz Bakanlarından Sir Harold Macnillon: “... Eğer bu konuşmalar, sadece dostlarımız Türkler ve Yunanlılarla, kendi menfaatlerinden değil, bizim

4 ncü maddesinde ise: “Fransızca ve İngilizce metinleri, aynı derecede muteber olan işbu protokol, ABD Hükûmeti Hazine-i evrakına tevdi olunacaktır. Mezkur hükûmet protokolün musaddak suretlerini Kuzey Atlantik Anlaşmasına taraf olan diğer bilimum devletlere verecektir.” deniliyordu. *Age*, s. 21.

⁴⁴ Ancak deneyimli siyasetçiler bu konuda temkinli konuşmaktaydı. Ali Fuat Cebesoy (Eskişehir): “Ben, bugünkü başarıyı çok ehemmiyetli ve şümüllü addediyorum. Fakat hiçbir vakit başarılı bir başlangıç olduğunu unutmamalıyız Pakt organizasyonu içerisinde mütemadiyen ve dirayetle çalışamazsak bugün elde ettiğimiz başarının derecesini azaltmış oluruz.” demektedir. *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 13, Dönem: IX, s. 336-337.

⁴⁵ Cumhuriyet, 17 Şubat 1952.

⁴⁶ Cumhuriyet, 19 Şubat 1952.

⁴⁷ *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 13, Dönem: IX, s. 313-329.

⁴⁸ Cumhuriyet gazetesinde, “Bazı politikacılarımız muhalefet etmiş olmak için menfi bir ruhla ve sadece dedikoduya dayanarak yaptıkları iddialara rağmen Türkiye pakta eşit haklarla girmiş bulunuyor.” denilmekteydi. Cumhuriyet, 18 Şubat 1952.

⁴⁹ Ama hukuki eşitlik olsa da teşkilatta kuruluşundan bugüne kadar hakim gücün ABD olduğu açıktır. Bunun en son örneği NATO’nun tarihinde ilk defa olarak 5 nci maddenin yürürlüğe girdiği “Afganistan Operasyonu” dur. “Operasyonun karargahı, Florida’daki Tampa’dadır. Le Monde muhabiri Sylvie Kauffmann oradaki durumu şöyle anlatmaktadır: ‘Karargahın bir, Merkezi Komuta (CentCom) bölümü vardır. Afrika’dan Orta Asya’ya kadar uzanan bir bölgedeki askeri hareketin sorumlusu Amerikalı General Tommy Franks orada bulunmaktadır. Bir de, onun karşısında, koalisyon üyesi ülkelerin askeri irtibat heyetlerine ayrılmış bina. Onların mensupları CentCom’a asla alınmamaktadırlar. Bunun tek istisnası İngiliz komutanlardır.’ Bilindiği gibi, ABD’nin daveti üzerine askeri irtibat heyeti göndermiş müttefikler arasında Türkiye de vardır.” Milliyet, 6 Ocak 2002, Metin Toker, “Bin Yıllık Reich ve Pax Americana” başlıklı yazı.

menfaatlerimizden bahsetmeye imkan vermişse-çünkü hali hazırda onların bize yapacakları yardım bizim onlara yapacağımızdan çok daha fazladır- bu da tabii az şey değildir.”⁵⁰ demektedir.

Gerçekten de özellikle Türkiye'nin Batı güvenliğine katkısı büyük olacaktır. Türkiye Sovyet Rusya'nın Güney-Batı bölgesi boyunca aşılması zor olan bir set konumundaydı. Rusya'nın Ortadoğu'ya, Akdeniz'e, Kuzey Afrika'ya kolaylıkla sızmasına ve doğrudan doğruya müdahale etmesine engel oluşturmaktaydı. Türkiye bu stratejik noktada bulunmamış olsaydı Sovyetlerin Ortadoğu'ya ve Kuzey Afrika'ya hakim olması durumunda Batı Avrupa güneyden sarılmış olacak Akdeniz ve Asya ile olan başlıca ulaşım yolları kesilecekti⁵¹. Bir savaş durumunda ise, Rusların Akdeniz donanmasının güçlü Karadeniz donanması tarafından hızlı bir şekilde takviye edilmesini ancak Boğazlara hakim olan Türkiye engelleyebilirdi⁵².

Ancak bütün bunlara rağmen iktidar olayı öylesine büyük bir başarı olarak görüyordu ki, Kurtuluş Savaşını gerçekleştiren komutanların bir kısmının da mebus olarak bulunduğu parlamentoya, -kanun tasarısının tartışmaları sırasında- Demokrat Parti adına konuşan İzmir Milletvekili Cihad Baban “Arkadaşlarım, biraz sonra reylerinizi vereceksiniz, hiçbir hizmetiniz bugünkü tarihi hizmetiniz kadar şerefli ve kıymetli olmayacaktır.” diye hitap edebiliyordu. Bu sözler meclisten tepki alınca sürçü lisan olduğu ileri sürüldü ve “Bu da bütün büyük eserleriniz gibi ve onlardan birisi olacaktır”⁵³ şeklinde değiştirildi.

Sinan Tekelioğlu görüşmelerin yeterli olmadığını kanun üzerindeki görüşmelere devam edilmesini istedi. Kemal Türkoğlu ise, “On demokrata karşı bir müstakil konuştu bunda haksızlık ettiniz” dedi ama bu itirazlara rağmen yapılan oylamada görüşmelerin yeterli olduğu sonucu çıktı⁵⁴. Türkiye'nin NATO'ya girişile ilgili kanun tasarısının oylamasına geçildi.

Üye sayısı 487 olan mecliste 410 kişi oylamaya katıldı. 409 evet oyna karşı 1 çekimser oy çıktı. 74 milletvekili oylamaya katılmamıştı. Açık milletvekilliklerinin sayısı da 3'tü⁵⁵. Böylece tasarı muhalefetin de desteğini alarak kanunlaşmış oldu.

Bunun üzerine Balıkesir Milletvekili Muharrem Tunçay ve Kütahya Milletvekili Ahmet Gürsoy'un meclis başkanlığına verdiği taktirde Meclisin

⁵⁰ *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 13, Dönem: IX, s. 336.

⁵¹ J. R. Huntlev, *NATO Hikayesi*, Türkçesi: E.T.Ç. Yarın Yayınları, Ankara 1969, s. 73.

⁵² *Age*, s. 74; Türkiye, NATO'ya, her yıl brüt milli gelirden % 5 aktarıyordu. Cumhuriyet, 22 Aralık 1960.

⁵³ *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 13, Dönem: IX, s. 331-335.

⁵⁴ *Age*, s. 338.

⁵⁵ *Age*, s. 343; Oya katılan ve katılmayanların tam listesi için bkz. *Age*, s. 343-346.

Adnan Menderes Hükûmetine teşekkür etmesi ve Kore şehitleri için iki dakika saygı duruşunda bulunulması istendi. Teklifin ilk kısmı meclisten büyük tepki aldı. Kemal Türkoğlu “Meclis Hükûmete teşekkür etmez” dedi ve söz istedi. Bunun üzerine başka itiraz edenler de oldu⁵⁶.

Meclis bir anda hareketlenmişti. Bu karışık ortamda Başbakan Adnan Menderes söz aldı ve: “... Muhterem arkadaşlar; eser; hiç şüphe yok, Türk milletininindir! Yine hiç şüphe yok ki, Türk milletinin iradesini tıpkı Türk milletinin kendisi gibi, en geniş selahiyetle yürütmekte olan sizlersiniz, binaenaleyh eser sizlerindir. Hükûmete teşekkür, bu itibarla, bahis mevzuu olmamak lazım gelir... Muhterem arkadaşlar; bu Pakta girişimiz hadisesinin, memleketimiz için olduğu kadar dünya için de hayırlı ve uğurlu olmasını temenni ederken heyecanımın daha fazla söz söylemeye müsaade etmediğini görmüş olmanızı tahmin ederek, özür diliyorum ve huzurunuzdan ayrılıyorum.” diyerek ortamı yatıştırdı. Adnan Menderes şiddetli alkışlar arasında kürsüden indi. Kemal Türkoğlu’nun bu açıklamasından dolayı Başbakana teşekkür etmesiyle konu kapandı⁵⁷.

İşte 18 Şubat 1952’de kanun tasarısının mecliste oylanıp kabul edilmesiyle Türkiye NATO’ya resmen girmiş oldu. NATO’ya Türkiye Cumhuriyeti’nin katılmasına dair 5886 sayılı söz konusu kanunun birinci maddesinde: Vaşington’da 4 Nisan 1949 tarihinde imza edilen NATO ile buna ek 22 Ekim 1951 tarihli Londra Protokolü kabul edilmiştir; ikinci maddesinde: Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer; üçüncü maddesinde: Bu kanunu Bakanlar Kurulu yürütür⁵⁸ hükümleri yer almaktaydı.

Genelde büyük bir olay olarak karşılanan Türkiye’nin NATO’ya girişi⁵⁹, Türk Amerikan İlişkilerini hiçbir olayla kıyaslanmayacak şekilde etkiledi⁶⁰. NATO’ya girişle birlikte, Türkiye ve Amerika arasında geniş boyutlu siyasi ve askeri ilişkiler kuruldu. Türkiye kraldan çok kralcı kesilerek Batı savunmasını bölgesel paktlarla güçlendirme yolunda hummalı bir dış politika takip etmeye başladı.

Atatürk dönemine damgasını vuran “çok yönlü dış politika” ve Ulu Önderin Türk dış politikasına kazandırdığı “her şeyden önce kendi gücüne dayanma stratejisi”, İkinci Dünya Savaşı’nın bitiminden itibaren terk edilmeye başlandı. Bu dönemi takip eden süreçte de giderek Batıya endekslen-

⁵⁶ *Age*, s. 338-339.

⁵⁷ *Age*, s. 340.

⁵⁸ *Age*, s. 338-339; Ali Halil, *age*, s. 27; L. Ismay, *age*, s. 190.

⁵⁹ *NATO İle İlgili Kanun ve Antlaşmalarımız*, Yıldız Matbaacılık, Ankara 1957, s. 21; Ü. Haluk, “NATO ve Türkiye”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 22, No: 4, 1967, s. 143-167.

⁶⁰ Bkz. F. Armaoğlu, *Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri*, TTK Yayını, Ankara 1991; G. S. Harris, *age*.

dı⁶¹. Türkiye Amerika'nın dünya stratejisinin önemli bir unsuru haline geldi. Kuzey Atlantik Paktına girişiyle birlikte toprakları üzerinde bu stratejiye hizmet eden üs ve tesisler kurulmasına izin verilmesi sonucunda kısa sürede NATO'nun ileri karakolu haline geldi⁶².

Sonuç

Sovyet Rusya'nın İkinci Dünya Savaşı başında sinyallerini verdiği Türk topraklarına yönelik emperyalist politikaları, savaş sonunda Türkiye için en ciddi tehdidi oluşturan yeni bir boyut kazandı. Bu tehlike karşısında Türkiye Rusya ile başa çıkabilecek güçte tek devlet olan Amerika'nın desteğini alma uğraşı içine girdi. Çok da kolay olmayan bir süreç sonunda Türkiye'nin NATO'ya girmesiyle Amerika'nın desteği sağlandı.

Böylece Türkiye Sovyet tehlikesine karşı kendisini Batı güvenlik çemberi içine almış oluyordu ve o noktada bu olay, dış politikada sağlanan başarılı bir başlangıçtı. Ancak kısa sürede Atatürkçü değerlerden ayrılma yoluna gidildi. Bu durum Türkiye'nin bölge merkezli politikalar takip etme inisiyatifiyi yitirmesine neden oldu ve büyük ölçüde Amerika merkezli politikaların uygulayıcısı durumuna geldi. Bu ise Türkiye'nin bölgede güvenilirliğini sarsan ve zaman zaman Türk ulusal çıkarları aleyhine sonuçlar doğuran gelişmelere neden oldu.

NATO şemsiyesi altında Doğu ile Batı arasında yapıcı köprüler kuran bir tutum da sergilenemedi. Aksine Batının istemleri doğrultusunda

⁶¹ Atatürk sonrası dönemde Türkiye'nin izlediği ABD'ye bağımlı politika için bkz. Feroz Ahmad, "The Turkish Experiment in Democracy 1950-1975, Londra: The Royal Institute of International Affairs, 1977; Ayrıca bkz. N. Uslu, "Türk Dış Politikasında Uyduluk İddiaları Dönemi", *Cumhuriyet 1923-1998 II, Siyasal Değerlendirme*, Yeni Türkiye Yayınları, 1998 Ankara, s. (1469-1485); Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası için bkz., *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma sunulan tebliğler, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1999, s. 257-763.

⁶² Bkz. H. Ülman, "NATO: Bir Blanço", *Ulus*, 17 Aralık 1967, s. 2; soğuk savaş ve soğuk savaş sonrası dönemi içine alan süreçte NATO'nun etkinliği ve gücü için bkz. David, Yost S., *NATO Transformed The Alliance's New Roles in International Security*, United State Institute of Peace Press, Washington D. C. 1998; bu durum tepki yarattı. "Antlaşma 20 yıl yürürlükte kaldıktan sonra taraflardan her biri eğer isterse ABD Hükûmetine başvurarak ittifaktan ayrılmak isteyebilir ve bir yıl sonra ittifaktan ayrılır." hükmünü taşıyan 13 nci maddesi gereğince diğer isteyen devletler ve eğer isterse Türkiye NATO'dan ayrılabilir. 20. yıl 1969'da tamamlanıyordu. Bu tarihe yaklaşıldığı süreçte, sol kesim Türkiye'nin NATO'dan ayrılması için büyük bir kampanya başlatacağı. Ali Halil, *age*, s. 33; İ. Giritli, *Neden NATO'ya Evet*, Ak Yayınları, İstanbul 1968; s. 7-15; T. Ataöv, "Türkiye Amerika'nın Tekelinde Olan NATO'dan Çıkacaktır.", *Forum*, C. 20, No: 335, 15 Mart 1968, s. 12-14; *Ulusal Bağımsızlık İçin NATO'ya Hayır*, Türkiye İşçi Partisi Yayınları, No: 18, 1978; B. Boran, "NATO'dan Niçin Çıkmalıyız", *Forum*, C. 20, No: 335, 15 Mart 1968, s. 8-10.

1950'lerde Demokratların, Balkanlarda üstlendiği rol Balkan ülkeleriyle Türkiye'nin arasını açarak son buldu. Ortadoğu'da üstlenilen rolle de, Sovyet Rusya'nın bölgeye girişine zemin hazırlandı. Tabii ki, bunda İngiltere'nin bölgeye bıraktığı mirasın payı büyüktü.

Türk Hükûmetinin, içinde bulunduğu bu etkinliklerden beklentisi daha fazla ekonomik yardım alabilmektir. Çünkü 1953'te Sovyet Rusya önceki politikasından geri adım atmış Türkiye'ye barış eli uzatmıştı. Ama Rusya'nın bu eylemi Türk idarecileri nezdinde inandırıcı olmadı. Türkiye, ödeme gücünün üzerinde borçlanmaya gitti. Mustafa Kemal Atatürk'ün bütünsel bağımsızlık ilkesi gözden uzak tutuldu hatta sonuçlarına baktığımızda en önemli unsur olarak ortaya çıkan ekonomik bağımsızlık göz ardı edildi ve Türk ekonomisi bir krizden diğerine sürüklenen uzun ve sonu gelmeyen bir döneme girdi.

KONFERANSLAR